

Tor Eystein Øverås:
Til. En litterær reise
Gyldendal 2005, 445 s.

Da jeg begynte å lese Tor Eystein Øverås' bok *Til. En litterær reise*, hadde jeg akkurat avsluttet Carl Schøyens *I Sameland*, fra 1924, en bok om en vinterflytning fra vidda ut til kysten, der Schøyen har samlet alle sine inntrykk og erfaringer fra fjellsamenes liv. Dette må ha vært en eksotisk reise for Schøyen, som var født og oppvokst i Kristiansand. Men han tematiserer aldri sin bakgrunn, sier ingen ting om hvorfor han er sammen med samene eller hvordan han har kommet dit. Ja, han er så tilbaketrasket som forteller at man knapt får en fornemmelse om det er en mannlig eller kvinnelig stemme vi hører. I sin etnografiske objektivitet ender skildringen derfor opp med å bli kjedelig. Vi blir ikke kjent med den som forteller, den ytre reisen er ikke ledsaget av en indre reise, noe som ofte kjennetegner gode reiseskildringer, nemlig at ferden, og de ulike møtene med mennesker og miljøer, gjør noe med den reisende.

Det var derfor befriende å starte på Tor Eystein Øverås' bok *Til*, en fortelling om en åtte måneders reise rundt Østersjøen, med start- og stoppunkt i fortellerens barndomsby Bodø. Et kart over reisen er trykt opp i boka, og fortellingen følger reisens bevegelse. Prosjektet er å finne ut om det fins en Østersjø-kultur og litteratur, på tvers av landegrensene. Øverås vil forsøke å plassere litteraturen i landskapet, oppheve grensene mellom nasjonallitteratur og heller la topografi og gamle handels- og reiseruter bestemme. Samtidig glir reisen og refleksjonene underveis over i en nærgående selvgransking, der forfatteren tar et oppgjør med sitt eget liv, med den tilskuerposisjonen han gjerne har inntatt i sosiale sammenhenger, en tilbaketrakkethet han trodde ville gi ham innsikt, men som han nå begynner å betrakte nesten som en form for autisme.

Videre tematiseres skrivingen flere ganger. Boka er datert Berlin, i april 2005, men vi møter ham også som skrivende i Roma, og i Nordland. Øverås hadde på forhånd trodd det skulle være lett å skrive en reiseskildring, men oppdager at det er lettere å dikte opp landskaper enn å beskrive faktiske topografier og miljøer. "Jeg skriver i notatboken: Tungt å skrive. Det er vanskelig å beskrive det jeg ser,

forsøke å finne et språk for det jeg ser, være tro mot det" (s.340). Prosjektet krever både sensibilitet og språkfølsomhet, men kanskje først og fremst evnen til å *se*, og reisen blir derfor også en oppøvelse av sansene. På den litauiske/russiske halvøya Neringa skriver han: "Når jeg leser [Eduard von Keyserlings] beskrivelser av Østersjøen eller lagunen innenfor, Kurisches Haff, tenker jeg at jeg ennå ikke ser godt nok, at jeg fortsatt leser for mye; at jeg leser andres skildringer av skiftningene i naturen heller enn å observere dem selv" (s.284).

Ja, kanskje er det et problem at han har lest for mye, f.eks. liker han St. Petersburg i litteraturen bedre enn St. Petersburg i virkeligheten. Den litterære reisen, som undertittelen lover, er på en måte unnagjort på forhånd. Kanskje har han forberedt seg for godt? På den annen side er prosjektet, om å utforske Østersjø-litteraturen, trolig for stort, for uhandterlig. Tvilen setter da også stadig inn: "Jeg tenker: Hva handler reisen min om?" (s.154) Om det egentlig er fruktbart å snakke om en Østersjø-litteratur, på kryss av landegrensene, får vi ikke svar på. Det betyr ikke at boka er mislykket. Øverås etablerer i teksten en stemme og en personlighet som man lytter til, som man gjerne følger på en reise. Det er også befriende at reiseskildringen har den samme (u)balansen mellom innsikt og blinde flekker som mennesker gjerne har. Øverås faller f.eks. pladask for Estland og Litauen, men avviser landet i midten, Latvia, som totalt uinteressant. I Riga, som ellers trekker turist-skarer til seg, finner han ingenting av interesse, og tenker at her kan det ikke skrives stor litteratur. Noen saklig forklaring på hvorfor ikke det, eller på nedvurderingen av Latvia, får vi ikke. Heller ikke hvorfor han utelukker Åland fra sin fortelling; denne øya som både er et fylke i Finland og har en viss selvstendighet, ja, til og med eget flagg, burde ha vært interessant i hans prosjekt om grenser. Men slik opplever Tor Eystein Øverås det altså ikke.

Og trolig må det være slik, reiseskildringen står i spennet mellom dokumentar og fiksjon, det saklige og personlige, det etterrettelige og det uetterrettelige. Bli den rent saklig og tilfredsstillende alle krav til politisk og kulturgeografisk analyse, er det en fagbok vi har foran oss. I reiseskildringen, slik vi kjenner den fra romantikken og fremover, blir oppmerksomheten trukket bort fra steder som besøkes til forfatteren som forteller om det. Reisen blir den reisende. Uten at verden av den grunn forsvinner, interaksjon og møter er viktig, en god

reisebeskrivelse inneholder alltid spor av genuin erfaring, som Arne Melberg sier i sin bok *Å reise og skrive. Et essay om moderne reiselitteratur* (2005).

Øverås' betraktninger om litteratur er interessante. Hans vektlegging av litteraturens forhold til sted er i tråd med den "sense of place" og "genius loci" interessen som har oppstått de siste 15 årene, en reaksjon mot dekonstruksjonens manglende interesse for det utenomtekstlige. Videre er hans betraktninger om kunst interessante, en lang rekke østersjøkunstnere blir omtalt, og bilder blir diskutert, hele 74 kunstnere nevnes, i tillegg til Skulpturlandskap Nordland. Men kanskje er det likevel møtene med mennesker, beskrivelser av landskaper og byer, samt selve *reisen*, som blir det man husker sterkest fra boka. Og slik skal det være når man leser en reiseskildring.

Kanskje vil andre senere foreta den samme reisen, og skrive *sin* reisebeskrivelse. For Øverås' skildring er ikke komplett (hva nå det skulle bety å være det.) Han beveger seg i visse kretser, flere steder er det i forfattermiljøer; når han har 8 timer i Hamburg, går han ikke på Reperbanen, men på kunstmuseum. I Trondheim bruker han tiden i Nidarosdomen. Han er som en hamsunsk hjernehelt som observerer og reflekterer og alltid er litt på utsiden av det sosiale. Erotikk er nærværende i boka bare i kraft av alle de kjærestepar han ser og beskriver. Ofte er det *mennene* han er opptatt av, som her på toget til Lund: "Bak henne sitter en vakker ung mann med dunete overleppe" (s.405). Eller her et sted i Finland: "I kupeen sitter en ung mann med hånda på låret til en annen ung mann" (s.153). Eller på jernbanestasjonen i Åbo: "På perrongen står en ung mann bøyd over en åpen sekk og pakker om. Linjene og blodårene på underarmene hans er vakre" (s.136). Er det en forsiktig antydning homoerotikk vi finner spor av her? Er vennen som dukker opp noen steder i teksten/på reisen egentlig en kjæreste? Her er Øverås merkelig privat. Eller kanskje ikke så merkelig, skriver man dokumentarisk, har man et ansvar for dem man skriver inn i teksten. Det er ikke sikkert de vil være der. De har krav på diskresjon. For eksempel omtaler Knut Hamsun, i reiseskildringen *I Æventyrland* (1903), sin kone kort og godt som "mitt reisefølge".

Etter et kafébesøk med unge forfattere i Vilnius heter det: "[...] møtet gir meg materiale til timer og dager med funderinger. Selve situasjonen under lanternene, ved elvestrømmen. Vi fem menneskene

og det vi sier og hvordan vi reagerer på hverandre" (s.266). Slik er han, slik reiser han, med en verden der ute og et jeg her som ser, reflekterer og skriver. Av det blir det en reiseskildring som ikke bæres oppe av konvensjoner, av guidebøkens stereotypier, eller bare er ekko av andre reiser og tekster, men av autentisitet og nærvær.

Hvordan slutte en reiseskildring? Ofte gjøres det ved å vende hjem, rett og slett. Og det gjør Tor Eystein Øverås, han fører oss tilbake til Bodø. Men kanskje hadde det vært lurt å stoppe før. Energien går nemlig litt ut av fortellingen allerede et sted i Tyskland, eller muligens også før det. I alle fall blir hjemreisen gjennom Sør-Sverige og Norge temmelig blek og heller summarisk skildret, nærmest som en pliktetappe. Hamsun på sin side avsluttet sin reiseskildring, *I Æventyrland*, slik: "I morgen drar vi igjen til Baku og siden videre mot Østen". Det gir reisen en særegen aura at vi som lesere ikke får være med inn i det siste eventyret, til Persia, som vi ble lovet i starten av fortellingen. På den annen side vet vi at dette er en bløff, Hamsun dro her ikke videre østover, men tvert imot vestover, dvs. begynte på hjemreisen. Men denne ekstravagansen, løftet og forjettelsen som ligger i uttrykket "videre mot Østen", kler fortellingen. Det ville kanskje ikke kle Øverås' nærmest naturalistiske prosa å avslutte slik. Han har en grunntone av saklighet som ikke tillater bravurnumre.

Underveis kommer han da også i anfektelser om det hele blir *for* prosaisk: "Urolig for at det jeg skriver er kjedelig, på den gale måten" (s.340). Det er det ikke. Boka må kanskje leses sakte, for til fulle å ta del i reise- og refleksjonsprosessen. Men til gjengjeld gir den mye tilbake.

Henning Howlid Wærp